

Два века Европе у Србији

Пораз националне метрополитен културе или Пут у колонијализам

И од горег има горе: драматичност српског духовног бића није се осећала у суочењу са зулумима Турске у седамнаестом веку, колико у суочењу тога бића са либерализмом Европе у деветнаестом.

Најпре је Европа стала задивљена пред духовном баштином Срба – пред лирском и епском песмом које је Вук Карацић, на самом почетку деветнаестог века, изнео пред Европљане. Умне главе Европе су, у својој задивљености богатством овога наслеђа, училе српски језика да би преводиле садржаје српске духовне баштине на језике европских народа.

Одласком Вука из живота настао је обрнути процес – процес уношење европског духа у Србију, подвиг који су извеле генерације српске интелектуалне елите што се школовала на европским универзитетима. Ове су генерације, повратком са школовања, заузиле кључне позиције у српској заједници, вршиле су одлучујући утицај на живот нације – уређење државног поретка, организовање привредног живота и одређивале културне обрасце земље.

Целокупност живота земље протицала је и остваривала се у мери њихове умешности да послове државе и нације уређују тако да и држави и нацији буду од видљиве користи. Очекивало се да делују на начин којим ће, у суочењу са светом о којем су мало знали, очувати националне вредности и стварати услове да од света у окружењу преузимају само оне садржаје које духовне вредности нације могу да увећају, а сам живот да обогате. Основна одлика свих генерација, нарочито на пољу политике, економије и културе, исказивала се у томе да, у највећем делу задатих дужности, нису налазиле међусобног сагласја.

Подвојеност се снажно осећала најпре међу генерацијама патријархалне усмерености, оних интелектуалаца што су се школовали у земљи и европејаца – паризлија, како су називани образовани Срби који су се враћали са студија у иностранству. Подвојеност, дакле, између националног и интернационалног, између локалног и европског виђења живота и разрешавања животних питања људи у земљи. Други вид подвојености тицао се самих генерација које су се у земљу враћале са школовања у иностранству. Ти млади људи су са собом доносили обресе култура и друштвене свести оних средина у којима су живели. А, онда су се та свест и културе – германска, латинска и руска – укрштале на тлу сељачке Србије. Историја нам обилато сведочи да, кад год су се на истом простору укрштали различити елементи страних духовних садржаја и мишљења, на њему су започињали ретроградни процеси. Што се више тих елемената укршта, то су процеси разорнији. Ако укрштање страних културних садржаја на неком простору не осигурава обавезно прогрес, не мора се у сваком баш случају очекивати ни да ствара пометњу. Ни у сиромашној Србији, где је опанак још одређивао социјални статус – јер га сви нису имали – пометња не би остављала виднијег трага да су страна културна наслеђа и друштвена свест што су их млади људи доносили, била на неком разумном нивоу.

Облик духовности и мишљења што су свршени студенти доносили собом у земљу била је субкултура, улична – кафанска култура, култура периферије градског живота. Она, заправо, култура којој су сами били изложени и једино што су могли да примају у туђој средини. А, примали су је управо из средина које су чиниле градско социјално приземље, средина којима су,

углавном, имали приступа. Такви културни нивои са три стране света – германског, латинског и руског простора – укрштали су се у патријархалној Србији, уносећи у њен још распевани дух, живот европског лумпенпролетаријата и других презрених слојева либералне Европе.

Тај ниво европског наслеђа и културе прекрио је српску метрополитен културу која је и самој нацији тек почела да се открива из пребогатог опуса лирске и епске песме. Био је то онај опус духовности српске нације коју је Карацић изнео пред Европу, а она задивљена стала пред њом. Драматично потискивање метрополитен културе Србије пред европском субкултуром, није се завршавало на овој простој мешавини страних култура на тлу Србије. На њеном су се простору суочавала по два национална облика страних субкултура. Један облик су биле културе периферије градског живота замаља из којих су стизале посредством школованих људи из Србије. Други је био облик културе националних периферија. Облик паланачког духа ових нација којег су у Србију доносили квалификовани и полуквалификовани радници-надничари са периферија својих држава. Тако су се на простору Србије током деветнаестог и двадесетог века, без престанка суочавали дух европског и руског градског лумпенпролетаријата са фолклорним садржајима њихове крајње периферије: Немачка, Аустрија, Мађарска, па и Русија... Све што је у овим земљама било отпадно и није се могло афирмисати, нашло је плодно тле у Србији да се истакне и развије. Овај ундергрунд, илегални облик што га је доносила полуквалификована или квалификована радна снага са периферије, био је испуњен националнополитичким садржајима. Они су у себи носили идеје класне борбе, нужност синдикалног организовања, набој страначке нетрпељивости, дух националне искључивости и свест о јединству света изнедрену у уличној граји Француске револуције.

У патријархалној, сељачкој, православној Србији у којој бар пет шестина становништва још није познавало алфабетске знаке, суочили су се нејасни обриси идеологија европске социјалдемократије, католичке демохришћанске мисли, руског радикалистичког покрета, Марксовог дијалектичког материјализма, терористичке идеје Бакуњина... На њима је политички алфабет савлађивао Никола Пашић, студент геометарских наука и најутицајнија политичка личност Србије деветнаестог и двадесетог века. Један део пролетерске дошљачке структуре из европских држава био је задужен да ради на успостављању капиталистичког поретка у Србији. Други је развијао класну свест српског надничара. Та је свест требало да се, у неком тренутку историје, придружи светској револуцији за рушење капиталистичког поретка Европе. Поредак је потом требало да буде замењен државом светског пролетаријата која ће се простирати од Сибира до Калифорније, како је говорио Фридрих Енгелс.

Са том се идејом, из Европе у земљу, вратио и Светозар Марковић. У својој свести он је већ био начисто да је српско друштво класно издиференцирано – на једној страни он је у Србији већ видео буржоазију у њеном чистом облику, а на другој српски пролетаријат. И њега, такође, у чистом облику. Таква је идеолошка подела националне структуре – подела на друштвене класе – прихваћена и одржала се у главама српских интелектуалаца и страначких првака до данас. Прихваћена је и у присуству стварности према којој је, у полуфеудалној и полуколонијалној Србији, терет економског поретка и друштвене продукције носио унижени сељак – ако је имао земљу – и сиромашни обртник и његов надничар. Сви у истој економској равни и једнакој социјалној беди. Однос међу њима није био класни, већ патријархални; садржавао је све елементе породичног односа. У годинама пред Први светски рат, више од осамдесет одсто надничара у Србији радило је под ајлук. Ајлук је стање у којем је надничар становао и хранио се у кући свога послодавца – занатлије-обртника или сељака. Време је то када је европска буржоазија ушла у најкрвавије обрачуне са европским пролетаријатом. Сви ратови и револуције у деветнаестом и двадесетом веку који су се водили на тлу Европе, били су ратови између ове две друштвене класе.

Ратови су вођени зато да би се знало, шта у организацији европских држава и у поставкама европског поретка треба да има предност – принцип националне или интернационалне синтезе. Српски надничар није дизао револуције, али је организовао буне. Оне нису биле усмерене против послодаваца, већ су представљале заједничке побуне послодаваца и надничара против државног режима. Нису се европске субкултуре улиле у просторе Србије ни саме, ни насилно. Плејада учених људи отварао им је пут. Пут субкултурама, али и класно свесном елементу са периферије живота који је у Србију стизао са јасно утврђеним циљевима. Исказујући тврдоглаву ћуд и жилаву упорност својствену сваком провинцијализму, ове су националне скупине своје провинцијске навике и склоности – свој паланачки дух – под видом акултурације, издигле у раван српске метрополитен културе, свдећи је на нивоу на којем су саме биле. Те су своје прохтеве бранили високим политичким разлозима. Такви насртаји су, мимо задатих циљева, представљали и спонтану реакцију досељеничких скупина на деловање и понашање слоја српске популације који се враћао са школовања у иностранству. Јер, нова српска интелигенција није томе досељеничком елементу кретала у сусрет да би му представила мамутско културно наслеђе Срба, које би сваки разуман човек, био странац или не, са респектом прихватио као своје. Интелектуална елита им је подастрла танушно и скромно познавање онога што је примила, учећи на страним универзитетима – културу градске андерграунд популације. Досељеничке скупине, оно што ми данас називамо националним мањинама, одбиле су понуду тога облика субкултуре, макар и потицала из њихових националних средина. Јер, била им је непозната и неразумљива. На томе одбијању израстао је њихов национализам, ношен на крилима градске приземности и духа паланке, а замишљан као израз националне духовности највишег ранга. У животу српског сељака очувано је сећање на предања, опевана у лирској и епској песми Он, истина, није био свестан вредности тога наслеђа које је у деценијама Револуције из 1804. одједном постало тако динамично, али га је чувао и неговао као да је и био тога свестан. Српска духовност се није тицала само песме и других тековина националног стваралаштва, већ је садржала богатство начина живљења српског народа и традиције породичне заједнице у одсуству националне државе. Облик живота српског бића опеваног у песми, трајао је од распада Царевине у четрнаестом, па до седамнаестог века, а био је заогрнут религијом природе. Та ће вредност добити званичан карактер и ући у школске уџбенике тек пошто је Вук буде изнео пред Европу а она је сама потврди, одајући јој највиша признања.

Ко зна да ли би ту мамутску културну синтезу и прихватила српска интелигенција да је претходно није прихватила Европа? И овде се, као и у ранијим епохама, сретам са мишљењем да домаће стваралаштво има вредности само ако су у њему садржани елементи стране културе. Ако нам се ови процеси и чине понешто јасним, пред нама, ипак, као у магли остаје скривено и необјашњено – у којој је мери српско национално наслеђе стигло до племенских скупина што су се, са периферије суседних земаља, сливале на просторе Србије? Ако то наслеђе није било стављено пред ове скупине – на коме онда лежи одговорност за такав неопростиви грех? Да ли је било стављено или не, непознаница ће остати вечна, али на њу пада најтежа мрља – како се могло догодити да не буде прихваћено, ако је, евентуално, било понуђено? Нема другог објашњења до уверења да се – сучељавање страних субкултура на просторима Србије у којима су једне другима оспоравале вредност, пренело и на супротстављање тих локалних култура националној култури Србије. Њеној метрополитен култури. Према истом обрасцу међусобно оспоравања, националне скупине исказивале су тенденцију да значај својих локалних обичаја и културе периферије, издигну у ранг или изнад ранга српске националне метрополитен културе. Истицање провинцијских посебности као духа нације на страном тлу, одвукао је саму Србију у европски провинцијализам. Он је зорно присутан и данас. Моћан је – у својој моћи траје дуго. Јер му се није обраћала дужна пажња.

Данас је тај културни периферијски синдром прерастао у националистичке покрете, толико

оснажене да саме метрополе доводи у отворени сукоб, захтевајући интервенцију великих сила. Интервенцију у корист провинцијализма. Окренимо се према Косову да бисмо потврдили исправност овога суда. Окренимо се према Војводини да бисмо удвостручили потврду исправности суда. Мађарска мањина у Србији постаје империјална сила, таква да сама мађарска метропола зазире од ње и остаје зачуђена, не због онога што у Србији чине њихови сународници, већ због чуда – шта то Србија сама себи чини? Чуди се, али ћути. И, радује се. Без замерке. Јер, нема веће обмане од уверавања политичара како националне мањине представљају мостове сарадње међу суседима. Не представљају! Испод непрозирних наочара мостова сарадње провлачи се страна субкултура, намећући се метрополитен култури у смислу супериорности. Политичке – пре него културне. Увођење српских Мађара у позицију националне силе у сопственој земљи дуго и трајно је подстицано вештачки изазваним питањем аутономије Војводине. Идеја аутономије није последица превелике тежње српске мађарске мањине да се осамостали и отцепи од земље којој припада. Она је последица осећања фрустрираности београдске бирократије и дела београдске интелигенције. Они, пре свих осталих и више од осталих чинилаца у земљи, замишљају постојање изразите посебности Срба у Војводини у односу на Србе у осталим деловима земље.

Таква се осећања повлаче у Србији још од времена сукоба интелектуалне сфере Срба Војвођана и Срба са Мораве око језика почетком деветнаестог века. Рефлексије те фрустрираности постају основа полусвести одређених појединаца и група у Новом Саду и данас. Ове групе прихватају осећање таквог накарадног комплекса који их запљускује из престонице – из Београда и своју реакцију на ту фрустрираност испољавају у виду захтева за званичним признањем војвођанских посебности у односу на остале делове Србије. Тај се небулозни осећај код једних и код других преобраћа у облик инфантилног захтева за политичком аутономијом. На основи фрустрираности двеју група – једне у Београду, друге у Новом Саду – израсла је идеја о доминацији мађарског периферног духа у Србији над метрополитен културама и Београда и Будимпеште. Временом се та идеја преобратила у национални покрет српских Мађара на тлу домовине у којој живе, а он без престанка под своје подводи питање политичких односа двеју метропола. И односа својине над средствима рада. Нико не зна када ће се пред велике силе изнети захтев за интервенцијом. Интервенција, али не више у корист националног духа, већ интервенција мотивисана слободом пласмана капитала и својином над обрадивим земљиштем, над индустријом и инфраструктуром које, распродајом у бесцење у организацији српске државе, све више запоседа мађарска национална мањина. Слично стању на Косову. И тамо је политичка структура охрабривала слободу пласмана албанској мањини. Сада она брани та своја права.

У времену у којем се Србија у својој ретроградности гушила, или се можда надањивала утицајима стране духовности, у Европи су ствари вишекратно напредовале. Европска духовност је у другој половини двадесетог века, простор своје доминације уступила доминацији светског капитала. А њему, по правасходству припада право интервенције. И, док се на европском трону духовности већ обавила замена националних културних синтеза светским капиталом, у Србији се догађа обрнути процес: у деветнаестом веку поражена је национална метрополитен култура.

У двадесетом је Србија себи оспорила могућност приступа светском капиталу.

У двадесет првом веку сама себи је отворила пут у колонизацију...